

Innhold

Forord	17
Kapittel 1	
Om kartlegging av vansker og tilrettelegging i skolen	19
Introduksjon	19
Tidlig innsats	20
Relasjonskompetanse	21
Tegn eller signaler	22
Observasjon på elev- og klassenivå	23
Oppsummering av observasjonsperioden	26
Analyse av elevens arbeider	26
Observasjon på systemnivå	27
Samtale	29
Elevsamtale	29
Foreldresamarbeid	32
Kartlegging i form av tester	35
Standardiserte tester og screeningstester	35
Dynamisk testing	36
Tiltak i skolen	37
Tiltak	37
Henvising	38
Skolehelsetjenesten, BUP og barnevernet	38
Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)	38
Avslutning	39
Litteratur	40

Kapittel 2

Begrepsvansker 42

Introduksjon 42

Begrepet begrep 43

 Begreper har begrepskjennetegn 44

 Kan begreper grupperes i konkrete og abstrakte begreper? 44

Forholdet mellom symbol og begrep 45

 Begrepets to tilhørende komponenter 45

 Forholdet mellom begrepssystemer og klassebegreper 45

Betydningen av å lære begreper 47

 Begrepssystemer som er sentrale for leseopplæringen 48

Eksemplifisering med de fire sentrale begrepssystemene i
leseopplæringen 49

Betydningen av å lære begreper for sosial samhandling 50

 Begrepsforståelse er viktig for sosial samhandling 50

Begrepenes betydning for relasjonen mellom korttidsminne (KTM)
og langtidsminne (LTM) 50

 Analyse og lagring av bokstaven h 51

 Framhenting fra LTM 51

 LTM, KTM og tenkning 51

Årsaker til begrepssvikt 52

 Elever med lærevansker og elever med utviklingshemning 52

 Er det noen forskjell mellom betegnelsene lærevansker og
 utviklingshemning? 53

Hvordan hjelpe elever med begrepssvikt? 53

 Assosiasjonslæring 54

 Forskjellslæring 56

 Likhetslæring 57

Avslutning 57

Litteratur 58

Kapittel 3

Språkvansker 59

Introduksjon 59

Medfødte og kulturelle faktorer i språkutviklingen 59

Språkvanskens omfang 60

Tilleggsvansker 61

Forholdet mellom språk og tale 62

Utviklingsmessige språkvansker 62

Fire grupper av språkvansker	62
Forekomst	64
Årsaker	65
Kartlegging	66
Samtaler	67
Observasjon	67
Skoleprøver og nasjonale prøver	68
Diagnostiske tester	69
Tilrettelegging	70
Tilrettelegging for ulike kommunikasjonssituasjoner	71
Ord og begreper	72
Erfaringsbasert læring	73
Temabasert læring	73
Auditiv og visuell støtte	74
Tilrettelegging for bedre struktur	74
Språklig bevisstgjøring	75
Fonologisk bevisstgjøring	75
Avslutning	76
Litteratur	76

Kapittel 4

Lese- og skrivevansker	80
Introduksjon	80
Hva er lese- og skrivevansker?	81
Lese- og skrivevansker i diagnosesystemene ICD-11 og DSM-5	81
Lesing er avkoding og forståelse	83
Sansning, persepsjon og kognisjon	84
Dysleksi	85
Skriveprosessen	85
Årsaker til lese- og skrivevansker	87
Kognitive forstyrrelser og sansetap	87
Nevrologiske avvik	88
Genetiske årsaker	88
Sosiale og kulturelle årsaker	89
Undervisningsmessige årsaker	90
Hvordan viser lese- og skrivevansker seg i skolen?	91
Lesing	91
Skriving	92
Kartlegging av lese- og skrivevansker	93

Testing av språkferdighet	93
Ulike tester for å avdekke lese- og skrivevansker	94
Tilrettelegging	96
Tiltaksplanlegging	97
Tilrettelegging for avkoding	98
Tilrettelegging for økt leseforståelse	101
Tilrettelegging for elever med skrivevansker	104
Skrivestrategier	106
Hjelpemidler	110
Avslutning	110
Litteratur	111

Kapittel 5

Matematikkvansker	115
Introduksjon	115
Definisjoner og betegnelser på matematikkvansker	115
Generelle og spesifikke vansker i matematikk	116
Generelle matematikkvansker	116
Spesifikke matematikkvansker	116
Årsaker til matematikkvansker	117
Medisinsk/nevrologisk teori	117
Sosioøkonomisk teori	118
Pedagogisk teori inklusiv teori om minneenhetene	118
En ikke godt nok tilpasset opplæring i matematikk skaper også problemer for minneenhetene	118
Matematikkvansker og komorbide vansker	119
Hvordan kartlegge og forebygge matematikkvansker og hjelpe elever som har utviklet matematikkvansker?	120
Kartlegging av elevers bruk av strategier i matematikk	120
Elevers strategibruk under oppgaveløsning i addisjon	120
Elevers strategibruk under oppgaveløsning i subtraksjon	121
Strategier som kan anvendes i matematikkundervisningen spesielt, og i undervisningen generelt	122
Tierstrategien	123
Programmet ThinkMath	124
Noen elever må starte med det mest grunnleggende	124
Eksempel på innlæring av begrepet gruppe og det å gruppere	125
Eleven skal lære begrepet størrelse i antall	125
Eleven skal lære antallsbegrepene 1, 2, 3, 4 og 5	126

Eleven skal lære operasjonen å gjøre antallet i en gruppe litt større og mye større	127
Eleven skal lære operasjonen å gjøre antallet i en gruppe litt mindre og mye mindre	128
Eleven skal lære å gjøre antallet 1 større og 1 mindre	128
Avslutning	129
Litteratur	129

Kapittel 6

Emosjonelle vansker	131
Introduksjon	131
Vanlige følelsesuttrykk	131
Positive og negative følelser	132
Følelsesreaksjoner varierer i styrke og tid	132
Følelser virker inn på flere områder, som tanke, handling, handlingskonsekvens, fysiologiske reaksjoner og selvoppfatning	133
Emosjonskilder	134
Den emosjonelle opplevelsen	135
Fysiologiske reaksjoner	135
Handlinger og handlingskonsekvenser	136
Teoretiske syn på emosjoner og emosjonelle reaksjoner	136
Biologiske teorier	136
Psykoanalytiske teorier	137
Atferdsanalytiske teorier	137
Kommentarer til teoriene	138
Angst og angstlidelser	139
Angstlidelser	140
Depressive lidelser	142
Alvorlig depressiv lidelse, enkeltepisode	144
Alvorlig depressiv lidelse, tilbakevendende	144
Dystymi	144
Emosjonslæring: Hjelp til innsikt i egne vanskelige følelser – særlig angstlidelser	145
Lære om følelser generelt	145
Lære å utforske og identifisere egne følelser	147
Lære at kroppslige reaksjoner, tanker og handlinger er knyttet til følelser	147
Emosjonsregulering: Lære å kontrollere og regulere egne følelser	148
Emosjonsregulering relatert til angst	148

Hvordan hjelpe elever eller unge som sliter med depresjon?	151
Kort om kognitiv atferdsmodifikasjon	152
Avslutning	152
Litteratur	153

Kapittel 7

Relasjonsvansker	154
Introduksjon	154
Sannsynlige årsaker til relasjonsvansker	155
Genetisk betingede risikofaktorer	155
Miljøbetingede risikofaktorer	156
Sosialt betingede relasjonsvansker og emosjonelt betingede relasjonsvansker	157
Tiltak for elever med relasjonsvansker	159
Følelsslæring: Et psykoedukativt tiltak for barn med relasjonsvansker	159
Trinn 1: Lære om følelser generelt	159
Trinn 2: Lære at tanker, handlinger og kroppslige reaksjoner er forbundet med følelser	161
Trinn 3a: Lære å utforske, identifisere og bekjempe egen angst	163
Hjelp til elever som har en fobi	166
Trinn 3b: Lære å utforske, identifisere og bekjempe egen depresjon	170
Trinn 3c: Lære å kontrollere aggressive følelser	171
Avslutning	172
Litteratur	173

Kapittel 8

ADHD	174
Introduksjon	174
Kjennetegn ved ADHD	174
Elever med oppmerksomhetssvikt	175
Elever med hyperaktivitet og impulsivitet	175
Elever med oppmerksomhetssvikt, hyperaktivitet og impulsivitet	176
Forekomst og kjønnsforskjeller	176
ADHD og tilleggsvansker (komorbide vansker)	177
Kommentar	178
Etiologi - hva forårsaker ADHD?	178
Genetiske årsaksfaktorer	179
Hjelp til elever med ADHD	181

Videre hjelp til eleven som har fått diagnosen ADHD	182
Hva kjennetegner en individuell opplæringsplan (IOP)?	183
Strukturering av skoledagen	184
Hjelp til elever med ADHD som har en atferdsforstyrrelse som komorbid lidelse	187
Avslutning	189
Litteratur	189

Kapittel 9

Tics og Tourettes syndrom	190
Introduksjon	190
Tics	190
Enkle motoriske tics	191
Enkle vokale tics	191
Komplekse motoriske tics	191
Komplekse vokale tics	191
Forbigående og kroniske tics	191
Utvikling av tics	192
Hva i situasjonen er det som framprovoserer tics?	192
Tourettes syndrom (TS)	192
Forekomst og kjønnsforskjeller av TS	192
TS og komorbide vansker (tilleggsvansker)	193
Årsaker	193
Hvordan hjelpe barn og unge med tics eller TS?	193
Intervju og kartlegging av tics-atferd	193
Direkte hjelp til den unge med tics eller TS	194
Hensiktsmessig plassering i klasserommet	194
Habit Reversal Training (HRT)	194
Ignorering av tics-atferd er ikke tilstrekkelig for mange	194
HRT-behandling er en form for motbetinging	195
Å knytte hånden eller puste langsomt inn er vanlige benyttede konkurrerende responser	195
Introduser faste rutiner, klare regler og forutsigbarhet	195
Bruk av ros og oppmuntring er viktig	195
HRT krever en viss modenhet hos eleven	196
Avslutning	196
Litteratur	196

Kapittel 10

Utviklingshemning 197

Introduksjon 197

Definisjon av utviklingshemning 197

 Tre betingelser inngår i definisjonen av utviklingshemning 198

Årsaker til utviklingshemning 200

 Forholdet mellom arv og miljø 200

 Årsaksfaktorer relatert til fosterperioden 201

 Miljøfaktorer i fosterperioden 201

 Årsaksfaktorer under fødselen 201

 Årsaksfaktorer etter fødselen 201

 Kommentar til årsakskategoriseringen 202

Forekomst og kjønnsforskjeller 202

Hvordan kan man hjelpe elever med utviklingshemning? 202

 Språk- og begrepstrening 203

 Assosiasjonslæring 203

 Forskjellslæring 204

 Likhetslæring 205

 Trening i dagliglivets ferdigheter (ADL) 207

Elever med utviklingshemning trenger grunnleggende opplæring for å mestre fagene 208

Avslutning 209

Litteratur 209

Kapittel 11

Autismespekterforstyrrelser 210

Introduksjon 210

 Variasjon i evnenivå 210

 Variasjon i språk fra språkløse til språklig godt fungerende 211

 Forsinket eller stereotyp tale 211

 Svikt i nonverbal kommunikasjon 211

 Sosial svikt 211

 Ritualistisk væremåte 212

 Avvikende tilknytning 212

 ASF og tvangspreget atferd versus tvangspreget angstlidelse 212

Ulike kategorier av barn og unge med ASF 212

 Barneautisme 213

 Atypisk autisme 213

 Aspergers syndrom 213

Autistisk savant	214
Forekomst, kjønnsforskjeller og komorbiditet	214
Komorbide lidelser	214
Årsaker	215
Genetiske faktorer	215
Miljøfaktorer	215
Samvirke arv-miljø - diatese-stress-modellen	215
Hvordan hjelpe elever med ASF?	216
Kartlegging av væremåte og informasjon til foreldre/pårørende	216
Trening i basale og sosiale ferdigheter	217
Imitasjon er en naturlig start	218
Bruk ros og oppmuntring på en fornuftig måte	218
Språktrening	219
Sosial trening	220
Turtaking kan læres i leken	220
Overføring av det lærte i treningsrommet til andre situasjoner	220
Avslutning	221
Litteratur	221

Kapittel 12

Hjerneskade	223
Introduksjon	223
Generelt om hjerneskade	223
Medfødt hjerneskade	224
Ervervet hjerneskade	224
Barn og unge med cerebral parese (CP)	226
CP og alvorlighetsgrad - grovmotorikk	227
CP og alvorlighetsgrad - finmotorikk	228
CP og alvorlighetsgrad - kommunikasjon	228
Kommentarer til alle tre inndelingene i alvorlighetsgrad	229
Cerebral parese - årsaksfaktorer	229
Årsaker til CP i fosterperioden	229
Årsaker til CP i forbindelse med fødselen	230
Årsaker til CP etter fødselen	230
Ulike former for CP	230
Spastisitet	230
Dyskinesi	231
CP og tilleggsversker	231

Sansing og persepsjon - registrering og bearbeiding av sanseinntrykk	231
Vansker i form av spesifikke og generelle lærevansker og kommunikasjon	232
Hvordan hjelpe elever med hjerneskade / cerebral parese?	232
Medisinske tiltak	233
Pedagogiske tiltak	233
Avslutning	234
Litteratur	234

Kapittel 13

Synsvansker	235
Introduksjon	235
Synssansens oppbygning	236
Kort om synets utvikling	238
Synsvansker	240
Synsstyrke (visus)	240
Synsfelt	241
Klassifisering, forekomst og årsaker	242
Klassifisering og forekomst	242
Årsaker til synsvansker	243
Tilrettelegging i skolen	244
Begreper, lesing og skriving	245
Punktskrift	250
Begynneropplæring i lesing og skriving for sterkt svaksynte og blinde elever	250
Tilrettelegging for mobilitet og ADL-trening	253
Tilrettelegging for sosial fungering	254
Fysisk og teknisk tilrettelegging	256
Avslutning	257
Litteratur	257

Kapittel 14

Hørselsvansker	260
Introduksjon	260
Lyd og hørselsprosessen	261
Lyd og egenskaper ved lyd	261
Hørsel og hørselsprosessen	261
Ørets anatomi	261

Lydsignaler og lagring	264
Hvilke signaler kan indikere hørselstap hos en elev?	264
Hørselsmålinger	265
Rentoneaudiometri	266
Taleaudiometri	268
Gradering og lokalisering av hovedgrupper av hørselstap/-vansker	268
Lokalisering av hørselstap	269
Forekomst og årsaker til hørselsvansker	269
Medfødt hørselstap	270
Ervervet hørselstap	270
Tilrettelegging i skolen for elever med hørselstap	271
Strategier ved begynneropplæring i lesing og skriving	273
Sosial tilrettelegging	276
Teknisk tilrettelegging	279
Fysisk tilrettelegging	281
Hvor kan en søke informasjon og veiledning?	282
Avslutning	283
Litteratur	283